Хуманитарните науки не служат за нищо и това е добре:
Екскурс върху възгледите на Стенли Фиш, професор по литература и право

Йордан Ефтимов

Humanities Serve No Purpose and It's a Good Thing: An Excursus on the Views of Stanley Fish, Professor in Literature and Law

Yordan Efftimov

Abstract: *The report discusses the ideas of the American professor of law and literature Stanley Fish and how they can help us to realize not only the place of humanities today but also the usefulness of literary activities for the dense picture of life. Examples include discussions on John Milton's works as well as Bulgarian literary works.*

Keywords: *law and literature, humanities, interpretations, terrorism, promissory note*

Повечето представители на различни науки биха очаквали на конференция на юристи всичко друго, но не и разнобой в употребата на понятията. Не и хуманитаристът – той знае, че това е неизбежно. А е неизбежно, защото колкото и да сме експерти, ние сме и всекидневни хора. Трудно е напълно да загърбим дори на конференция всекидневния човек у себе си. А може би и не трябва. Имаме много голям проблем с понятията, защото прекомерно силни институции в нашето общество пренареждат и преосмислят понятията, с които работим.

Например, метафората „четвърта власт“ за много хора в България не е метафора, благодарение на постоянната буквализаторска употреба от медиите. Така много представители на медиите смятат себе си за притежаващи власт отвъд конституционното разделение на властите по Монтескьо. Много членове на българското общество също вярват в това, че медиите наистина са четвърта власт. И ролята на медиите се оказва изкривена - у нас те са натоварени със смисъл, различен от този, който имат в Западния свят, където са изобретени. Такъв проблем има с много понятия и в този смисъл битката за това да можем все пак да говорим на един общ български език е много тежка.

Онзи ден, като човек занимаващ се с литература, съответно с книги, бях изключително смутен от това, че много представителна, награждавана, с добро име телевизионна журналистка – Даниела Тренчева, в сутрешния блок на своята телевизия каза следното: „Едва ли можете да си купите тази книга в библиотеките.“. От това за пореден път разбрах, че за доста съвременни българи, сред които и изявени журналисти, библиотеките са място, в което се продават книги. Не става дума за термин, а всекидневно понятие от жизнения ни свят, нали?

За първи път бях шокиран от подобна употреба на думи, свързани с местата за книги, преди близо година на съвсем друго място и от съвсем друг представител на обществото. Отивах на представяне на книга в клуб-книжарница „Перото“ в НДК и пред входа бях пресрещнат от портиер, който ми каза: „Тук има друго събитие, вашето е сигурно в друга зала, трябва да видите къде.“ Аз не се оставих: „Добре, не мога ли

поне да вляза в книжарницата?“ И тогава той ми каза: „Че каква книжарница е това! В нея има книги, а не химикалки, моливи и гумички, както има във всяка нормална книжарница.“ Значи със сигурност имаме огромен проблем с библиотеките по принцип, с представата какво е това библиотека. Макар че конференцията не е на съюза на библиотекарите, давам този пример, защото той е свързан с промяната на значението на една дума заради това, че с нея се означава все по-непознат предмет. След като нашето съвременно общество общо взето не ползва или рядко ползва институцията на библиотеката, то и неговите членове все по-малко знаят и започват да гадаят какво означава думата „библиотека“.

Разликата в това, което влагаме в общоупотребими и често употребими думи, може да се окаже много фатална. Аз избрах да ви говоря малко по един дебат, който се разви изключително активно в САЩ и в целия свят през 2008/2009 година, но който продължава да бъде актуален. Той се разгърна благодарение на световната икономическа криза, съвпадна с нея, но дали беше пряко следствие от нея е един наистина много важен въпрос. Става дума за това, че в много университети по света, включително и в България, хуманитаристиката се оказа заплашена. Заплашена от закриването на хуманитаристките програми, свиване на финансирането и т.н. И в тази дискусия много важно място заемаха изказванията на професора в Международния университет на Флорида в Маями, САЩ – Стенли Фиш, който там е професор по културология и заедно с това по право.

Стенли Фиш е един от малкото световни интелектуалци, които се занимават с литература и право, толкова наглед различни, дори противоположни материи от професионална гледна точка. У нас той е известен с една единствена преведена книга, която обаче е много цитирана в най-разностранни области на изследване на медиите, на етиката, на антропологията, на правната философия и т.н. Тази книга е озаглавена „Няма такова нещо като свободно слово и това е добре“[1]. Основното изказване, върху което аз съм построил моето изложение, че хуманитаристиката е безполезна и това също е добре, приближава до заглавието на тази най-популярна у нас книга на Стенли Фиш. Дали е „добре“ обаче това се оказва съществен въпрос за всички нас.

Освен че е професор в момента в Международния университет на Флорида в Маями, професор Стенли Фиш е и дългогодишен колумнист на „Ню Йорк Таймс“, където в течение на няколко години той водеше колонка, озаглавена „Помисли пак“ и посветена на различни проблеми винаги в полето на срещата на обществените митове и неписаните норми:

- Как филмите отразяват националните стереотипи, но и как работят по промяната им?[2]
- Защо френската постмодерна философия е толкова влиятелна сред хуманитаристите в Америка?[3]
- Пише върху казуса застрелян предполагаем престъпник негър от бели полицаи, когато се оказва, че негърът е невинен.[4]

---

[1] **Фиш, С.** Няма такова нещо като свободно слово и това е добре. С.: изд. „Критика и хуманизъм“, 2003.

[2] Два от тези текстове са преведени и на български. Вж. **Стенли Фиш**. „Разказът и Божията милост: новата версия на „Непреклонните“ (Рецензия за едноименния филм на братя Коен), превод от английски Пламена Костадинова, в. „Литературен вестник“, бр.9, 16 март 2011 г., 6, http://www.bsph.org/members/files/pub_pdf_1191.pdf (Достъп на 14.08.2017); **Стенли Фиш**. „Литературознанието навлиза в киното“ (Рецензия за филма „Вой“)], превод от английски Ивайло Радославов, в. „Литературен вестник“, бр.30, 5 октомври 2011 г., 1-2, http://www.bsph.org/members/files/pub_pdf_1234.pdf (Достъп на 14.08.2017).

[3] **Stanley Fish**. French Theory in America. The New York Times. April 6, 2008, http://fish.blogs.nytimes.com/2008/04/06/french-theory-in-america/ (Достъп на 14.08.2017).

- На какво трябва да учат възпитаниците си колежите днес.[5]
- Неолиберализмът и висшето образование.[6]
- За телевизионния спектакъл на сключването на огромни като финансов резултат сделки по трансферирането на баскетболисти.[7]
- За това как обществото си представя, че трябва да изглежда един съдия от Върховния съд[8], и какво ли иска да каже президентът Обама, когато обявява, че според него съдиите от Върховния съд трябва да притежават емпатия[9].
- Пише върху речите на Обама – при това неведнъж. На 7 юни 2009 г., например, текстът на Фиш е по повод речта на Обама при банкрута на „Дженерал Мотърс“. Фиш пише: „Обама в тази реч ми напомни за последната сцена на „Кръстникът“, когато Майкъл Корлеоне, който започва филма като млад идеалистичен патриот, го завършва в позата на римски император, подал ръка, за да могат подчинените му да целунат пръстена върху нея. „Езикът“, казва Бен Джонсън в съчинението си „Откриття“, „показва човека. Говори, за да успея да те видя добре какъв си.“[10]

Още когато преди половин век получава своето висше образование Фиш действително избира да завърши едновременно литература и право. Първо в Пенсилванския университет, а след това в „Йейл“, той паралелно движи своите занимания с литература (наричана там „English Studies“) и с право. Намира пресечната точка между право и литература като учен, защото в тези страни човек е длъжен, ако бъде университетски преподавател, да бъде паралелно с това и учен, тоест да публикува през някакъв недълъг период нови изследвания. При това успява да се изяви забележително и като литературовед, специалист по реторически фигури, и като юрист, в прочита на трактатите и поемите на английския поет и публицист от времето на Кромуел Джон Милтън.

Стенли Фиш посвещава много текстове на Джон Милтън като най-значимите са книгите му „Изненадани от греха: читателят в загубения рай“ („Surprised by Sin: The Reader in Paradise Lost“, 1967) и „Как работи Милтън“ („How Milton Works“, 2001). В „Изненадани от греха“ Фиш се занимава с това как изглежда имплицирания читател на най-прочутия текст на Милтън – „Изгубеният рай“ (книга, преведена на български едва в началото на 1980-те години от един от най-добрите ни англицисти – Александър Шурбанов)[11].

„Имплициран читател“ е наборът от представи за света и обществото, които са представени в една книга, и чрез анализ на които можем да си представим към към читател с какви ценности и с каква картина за всемира е обърната съответната книга.

---

[4] **Stanley Fish**. Because of Race: Ricci v. DeStefano. The New York Times. July 13, 2009, https://fish.blogs.nytimes.com/2009/07/13/because-of-race-ricci-v-destefano/ (Достъп на 14.08.2017).

[5] **Stanley Fish**. What Should Colleges Teach?. The New York Times. August 24, 2009, https://fish.blogs.nytimes.com/2009/08/24/what-should-colleges-teach/ (Достъп на 14.08.2017).

[6] **Stanley Fish**. Neoliberalism and Higher Education. The New York Times. March 8, 2009, https://fish.blogs.nytimes.com/2009/03/08/neoliberalism-and-higher-education/ (Достъп на 14.08.2017)

[7] **Stanley Fish**. Hope Springs Eternal: The N.B.A. Draft. The New York Times. June 29, 2009, https://fish.blogs.nytimes.com/2009/06/29/hope-springs-eternal-the-nba-draft/ (Достъп на 14.08.2017).

[8] **Stanley Fish**. What Kind of Judges Do We Want?. The New York Times. June 22, 2009, https://fish.blogs.nytimes.com/2009/06/22/what-kind-of-judges-do-we-want/ (Достъп на 14.08.2017).

[9] **Stanley Fish**. Empathy and the Law. The New York Times. May 24, 2009, https://fish.blogs.nytimes.com/2009/05/24/empathy-and-the-law/ (Достъп на 14.08.2017).

[10] **Stanley Fish**. Yes I Can. The New York Times. June 7, 2009. https://fish.blogs.nytimes.com/2009/06/07/yes-i-can (Достъп на 14.08.2017).

[11] **Милтън, Дж.** Изгубеният рай. София: Народна култура, 1981. Текстът е достъпен и интернет на адрес: https://chitanka.info/text/26481/3#textstart, (Достъп на 14.08.2017).

Фиш твърди, че едно от качествата на Милтън като писател е, че с изключителния си литературен талант той подвежда читателя, тъй като се получава написаното да означава не това, което е написано, а тъкмо обратното.[12] Пример за такава ситуация е пасажът, в който Милтън задава един от „трудните въпроси“, отнасящи се до образа на дявола: ако Адам е извършил грях, но му е била дадена възможност да се покае, защо на Сатаната и на неговите предполагаемо паднали ангели не е дадена същата възможност? И ето констатацията на Милтън в трета книга на „Изгубеният рай“:

„Тъй, без най-малък подтик и без сянка от съдба
или каквото да било, предречено от мене,
сами сгрешават те [хората – *б. м, Й.Е.*] – творци на себе си във всичко,
което преценяват и избират; аз така
съм ги създал свободни и свободни ще останат,
дорде сами не се заробят – иначе ще трябва
да променя природата им и да отменя
закона вечен и несменен, който утвърждава
свободната им воля – не, те паднаха сами.
Но първите [падналите ангели – *б. м, Й.Е.*] погинаха по собствена подбуда,
самопокварени, а той, човекът, е подведен
от другиго; затуй човекът благодат ще вкуси,
но онзи [дяволът изкусител – *б. м, Й.Е.*] – никога.“[13]

Има и редица други примери на Милтънова интерпретация, която влиза в конфликт с меродавните тълкувания на Библията. Те са възможни, само ако вярваме в съществуването на Сатаната като личност. Понякога Милтън обаче не удържа сарказма си по повод тази склонност да се буквализира олицетворението – напр., когато говори за Сатаната в образа на Левиатан, морското чудовище от Книгата на Йов. В първата глава (стих 192-212) този мит е разказан по модела на преувеличена до възбог моряшка история, в която моряците раздуват, че когато се натъкнали на това чудовище, мислейки го за остров, започнали да хвърлят котвите си „в покритата му с люспи кожа“. Левиатан бил „с гигантски ръст,/ напомнящ баснословните чудовищни титани“.[14]

Стенли Фиш пише много за риториката, която развива етическите и правни идеи на Милтън. Например, Фиш подчертава, че „Изгубеният рай“ е построен по начин, сходен с диалозите на Платон: епическият глас се преобразява в ролята на Сократ, а читателят, оказал се в положението на Федър или Кратил, отново и отново е принуден да признава грешките си и по този начин болезнено да достига до Истината“. Но това не е кой знае колко задълбочено – съществува цяло подразделение в американската история на правото, която разглежда конкретни съдебни процеси от различни епохи диахронно в съпоставка с историята на театралните форми или синхронно като употреба на различни театрални стратегии.

На Стенли Фиш, като специалист по Милтън, се налага да участва и в една дискусия за тероризма, вдигнала голям шум в интелектуалните среди на САЩ. Става дума за прочита на „Самсон бореца“ на Джон Милтън, текст, който макар и да не е от

[12] **Fish, S.** Surprised By Sin. London: Macmillan, 1997, 215.

[13] **Милтън**, **Дж.** Изгубеният рай. Цит.съч., книга III, стих 120-132. Текстът е достъпен и интернет на адрес: https://chitanka.info/text/26481/3#textstart, (Достъп на 14.08.2017).

[14] **Милтън**, **Дж.** Изгубеният рай. Цит.съч., книга I, стих 196-197. Текстът е достъпен и интернет на адрес: https://chitanka.info/text/26481-izgubenijat-raj. В оригинал е дори по-иронично: „as huge/ As whom the fables name of monstrous size“, виж http://www.gutenberg.org/cache/epub/26/pg26.txt. (Достъп на 14.08.2017).

най-прочутите текстове на своя автор, интерпретира прочут библейски епизод, прочут в страните, в които масовият човек познава Библията.

Позволете ми тук да отворя скоби! Казвам „прочут“, разбира се, с ирония, защото редовно в един от часовете от курса по академично есе в Нов български университет предлагам на студентите да дискутират ролята на религията днес и покрай това – да се самоопределят като вероизповедание. Питам ги представители на какво вероизповедание са и могат ли да използват това като аргумент и те заявяват, че са православни християни. След това им задавам серия от няколко въпроса, на които те отговарят отрицателно: Познавате ли основната книга на това вероизповедание? Ходите ли на църква? Спазвате ли нормите на това вероизповедание? Участвате ли в някакви ритуали? и т.н. И стигаме дотам, че те признават, че не правят нищо от това, което религията настоява да се прави. Не са чели и Библията. Естествено аз ги питам: „А защо тогава се самоопределяте като православни християни?“ И те имат един единствен довод: „Кръстени сме!“ Не могат да открият нито един друг довод в цялата тази работа по своето самоопределяне. А биха могли да ми кажат разни неща за себе си с по-голяма степен на самонаблюдение и способност да звучат достоверно. Например, биха могли да кажат: „Ние следваме християнски неписани норми.“ Или: „Етиката ни е християнска“. Но не успяват. Ще им простим заради това, че са първокурсници, нали? Така става обикновено. Затварям скобите.

В библейската история Самсон е пленен, благодарение на предателството на една жена. Косата му е отрязана, силата му е загубена и той се превръща в предмет на забавление на враговете филистимяните, които започват да го използват като циркаджийски лъв, така да се каже, да показва една овладяна в невидими вериги сила. Самсон е превърнат в един Кинг Конг на Библията, така да се каже. Но филистимяните не забелязват как в следващия момент косата му отново е успяла да порасне. И когато той отново се сдобива със силата си, Самсон избира един вариант на действие, който англоезичната правна, политическа, етическа,теософска и историческа мисъл непрекъснато тематизира. Самсон избира да разруши колоните на храма, в който трябва да прави тези номера, погребвайки в отломките му себе си и враговете заедно с техните жени и деца.

Сами разбирате всъщност какво стои зад тази метафора – стои голямата тема за тероризма. Така се оказва през 2002 г., когато в английското издание „Times Literary Supplement“ излиза уж рецензия на книгата на Стенли Фиш „Как работи Милтън“.[15] В нея Джон Кери, професорът в Оксфордския университет и съставител на академично издание на поезията на Милтън, направо твърди, че Милтън симпатизира на поведение, което днес без съмнение бихме нарекли „терористично“. Но дали Самсон на Милтън е наистина „атентатор самоубиец“ (по думите на Кери: „Samson is, in effect, a suicide bomber“), който „вярва, че атентатът, който организира, е израз на „Божията воля“? Кери не само го казва, но и прави сравнение с атентаторите на Световния търговски център от 11 септември 2001 г. И доколкото при Милтън Самсон е положителен герой, Кери като истински агент провокатор предлага произведенията на Милтън да бъдат изтеглени от библиотеките на училищата и колежите, а творчеството му да бъде направо забранено.

В редакцията на „Times Literary Supplement“ заваляват писма. Но истинският сблъсък настъпва, когато тогавашният професор в Чикагския университет Стенли Фиш произнася лекция на сбирка на Асоциацията за съвременни езици на тема „Защо Милтън има значение“. В нея Фиш защитава поведението на Самсон, признавайки

[15] **John Carey**. A work in praise of terrorism?: September 11 and Samson Agonistes. Times Literary Supplement. September 6, 2002, https://www.the-tls.co.uk/articles/private/a-work-in-praise-of-terrorism/ (Достъп на 14.08.2017).

„терористичния му характер“. Същото вече е направил и в книгата си „Как работи Милтън“. „В крайна сметка единствената оценка на постъпката на Самсон е възможна само в съвременен контекст“, твърди той. Според Фиш постъпката на Самсон е „достойно деяние. Никакви други стандарти не съществуват.“[16] За Кери обаче тази интерпретация е „ужасна“ като „право, предоставяно на всеки фанатик за извършването на каквото и да било престъпление“.

Дали не се отклоних много от предварително заявената тема? В дискусията за бъдещето на хуманитарните науки Стенли Фиш е толкова активен и важен участник, че трябваше да представя поне един от паралелните дебати, чиито аргументи са впрочем свързани. Фиш ни въвежда в една проблематика, която в България не се дискутира публично никога или почти никога. В България използваме понятията „обществени науки“, „хуманитарни науки“, „филологически науки“ и т.н., само в качеството им на понятия в една нормативна уредба и класификация. Например, когато един университетски преподавател иска да се хабилитира, той се хабилитира или в сектор Обществени науки, или в сектор Филологически науки. И така много мои колеги филолози изведнъж се оказаха в ситуация, в която са „разкрачени“, защото в наши дни часовете им са преди всичко не в някаква филологическа специалност, а в програмите по журналистика. Но според българската нормативна уредба журналистиката е към обществените науки и няма нищо общо с филологическите, въпреки че става дума за текст и за език. Къде е правото в цялата работа? Къде е философията в цялата тая работа? Как изобщо да обвържем тези науки? Нормативната уредба на научните класификации у нас е анахронична и съшита някъде, без да се обсъждат и дори обмислят такъв тип въпроси. Но и това е един от множеството дебати, които загърбваме у нас.

В света, в който живее Стенли Фиш нещата не стоят много по-различно, с изключение на това, че има дебат и когато става дума за „криза на хуманитаристиката“, преди всичко се разбира, че филологическите специалности ще бъдат съкращавани и намалявани, плюс предмети като изкуствата, културологията и т.н. Политическите науки например попадат в по-широкия клас на обществените науки с по-ясен смисъл и цел.

Какво твърди в своите изказвания през 2008/2009 г. Стенли Фиш? Изказвания, които са многократно дискутирани включително и на една огромна конференция в Станфорд през 2009 г. Според Стенли Фиш, основният смисъл на хуманитаристиката е, че тя е ценна сама по себе си. Няма пряка полза от нея, т.е. тя не е свързана с това, че ни предава някакви ценности. Учи ни на това кое е добро и зло, предава ни някакви ценности примери от литературата и пр. Защото можем да намерим примери в литературата за какво ли не. Според Фиш целта на хуманитаристиката е по-скоро да ни покаже, че всичко е употребимо и че всичко е въпрос на реторически умения. Не така мислят обаче неговите многобройни опоненти. Например, известна е тезата, че „хуманитаристиката ни учи на критическо мислене“. А това е ценност на хуманитаристиката извън хуманитаристиката. Можем да го установим извън нея.

Тук, разбира се, се появява един контрааргумент. Нужно ли е да имаме критическо мислене, за да сме ефективни? Самият Стенли Фиш е потопен в среда, в която е ясно, че ефективността е най-важното нещо, съответно е ясно, че критически мислещите хора не са особено полезни в обществото. Дори в САЩ е разпространено

[16] **Stanley Fish**. Why Milton matters; Or, Against Historicism. Milton Studies 44, 2005, 1-12. Текстът е публикуван с тригодишно закъснение. Но през 2002 г. Фиш има още два по случая – **Stanley Fish**. Postmodern warfare: The Ignorance of Our Warrior Intellectuals. Harper's Magazine 305, Jul 2002, 33-40 и **Stanley Fish**. Can Postmodernists Condemn Terrorism? Don’t Blame Relativism. The Responsive Community 12, Summer 2002, 27-31.

общото обвинение към хуманитаристиката, че създава левичарски настроения априори, че, така да се каже, критическото мислене с свързано с това. С други думи, хуманитаристиката е едно непрекъснато подриване на институциите в крайна сметка.

За да ви покажа как всъщност се отнася цялата тази тема за хуманитаристиката и критичното мислене към нашите занимания, ще дам един пример с прекрасното изложение на Проф. Людмил Георгиев. Той ни говори изцяло по посока ефективността – как едно общество като нашето ще има нужда от работна ръка и как може да я открие в лицето на бежанците, но не успява и т.н. За да ни убеди в ефективността да разглеждаме бежанците като „възможност“, той остави настрани такива въпроси като: Какво е българското общество всъщност? Именно този въпрос се поставя навсякъде, където се решава дали да се приемат имигранти. А като дойдат тези имигранти, нашето общество ще продължи ли да е нашето или с тях то ще стане друго общество? Това са сериозни въпроси, които трябва да се дискутират и които се дискурита в западните общества. В Германия, например, доминира възгледа, че германската нация ще се справи с културната асимилация на бежанците.

Но когато говорим за това, че хуманитаристиката е свързана с развиването на критическо мислене, това само по себе си е поле за дебат. Какви са другите ценности на хуманитаристиката? Например, ценности ли е това, че ни учи и стимулира „да четем по-внимателно“. „Да четем по-внимателно“ означава да забелязваме противоречията в и между различни нормативни актове. „Нормативни“ в най-общия смисъл на думата, достигащ и до конспектите за изпит по всякакви предмети и самите учебните планове, а защо не и до учебниците.

Хуманитаристиката, според Стенли Фиш, ни помага не само да откриваме противоречията, а и да ги преодоляваме като проблем. Може да се случи да има и „наивни“ закони. Сега това може да ви прозвучи много стряскащо, но аз предлагам да сложим един такъв въпрос за дебат: „Има ли наивни закони?“.

Стенли Фиш пише за тези качества на хуманитаристиката, но настоява, че тя е полезна преди всичко в самоцелността си. Но каква е тази голяма ценност на хуманитаристиката сама по себе си, според професора по право Стенли Фиш? В какъв смисъл? Че ние си доставяме удоволствие с четенето на значимите творби на миналото. Темата за удоволствието и познавателното удоволствие е също тема, предизвикала страшно много дискусии, в които обаче Фиш просто не влиза.

Темата за полезността има повече измерения от обикновено приеманите, тези, за които нашето всекидневно въображение се сеща. Специално литературата може да бъде полезна с това да докаже, да развие в една пластична форма да ни сблъска по-силно с една проблематика, която пряко засяга юристите.

За завършек ще се закача към един момент от изказването на доц. Кристиан Таков, към едно от понятията, за които той говори така вълнуващо. Запис на заповед. В рамките на българското изкуство имаме поне два случая, в които записът на заповед е централна тема. Единият е документален филм от преди 15 години, който се нарича „Тъмните часове не се броят“. Автор на този филм е Марин Марчевски, известен български документалист, живеещ в Германия. Филмът ни занимава с това как едни български граждани в провинцията, които са си правили самоделни бъгита през 80-те години (и той е направил филм тогава за тях, преди 25 години) в наши дни се опитват да развиват бизнес, като са закупили при раздържавяването от ТКЗС комбайни, трактори и друга техника. Филмът показва как тези хора се сблъскват с понятието запис на заповед, когато при тях пристигат съответните мутри. Подобна ситуация се появява и в разказ на един писател юрист – Радослав Парушев. В разказа „Пътя на Карлито“ записът на заповед е, така да се каже, един чудесен предмет, който изчезва и трябва да бъде намерен. Двама адвокати спешно започват да го търсят, защото ако не го намерят,

техният клиент ще направи нещо много страшно с тях. Без понятието запис на заповед и без историите свързани с него, не можем да обясним 90-те години, не можем да ги разкажем плътно. А ако не си представим какво се е случило през 90-те години, как ще си представим какво става в наши дни? Но можем ли да разгледаме това понятие само през някакви конкретни съдебни дела и как да ги намерим?